

VIKING

2014

Norsk Arkeologisk Selskap
Norwegian Archaeological Society

VIKING

Norsk
arkeologisk årbok

Bind LXXVII – 2014

Oslo 2014

UTGITT AV
NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Redaksjon:

Axel Mjærum (hovedredaktør)
e-post: a.j.mjarum@khm.uio.no

Christian Løchsen Rødsrud
e-post: c.l.rodsrud@khm.uio.no

Astrid Johanne Nyland
e-post: a.j.nyland@iakh.uio.no

Herdis Hølleland:
e-post: herdish@vfk.no

Irmelin Axelsen (redaksjonssekretær)
e-post: viking-tidsskrift@arkeologi.no

Sonja Holte (korrekturleser)
e-post: sonja.holte@gmail.com

**TIDSRIST FOR INNSEDELSE AV MANUSKRIFT
TIL VIKING 2015 ER 1. MARS 2015.**

På forsiden:

Laksane på felt III, Honnhammar.

Foto: © Trond Eilev Linge

Utgivelsen er støttet av
Norges forskningsråd

Viking LXXVII er satt med 10/12 Times Roman
og trykt på Multiart Silk
Grafisk produksjon: 07 Media – www.07.no

ISSN 0332-608x

Kontinuitet i jernalderens bosetning.

Et utdatert postulat arvet fra 1814-generasjonen?

[. . .] *it is stability rather than social change that needs explaining* (Shanks og Tilley 1987:212).

Kontinuitet var lenge et grunnleggende premiss i europeisk bosetningsforskning. Etter andre verdenskrig førte fundamental kritikk, nye data og skiftende teoretiske retninger til at de fleste forskningsmiljøer forlot kontinuitetstanken. I norsk arkeologisk og historisk forskning er imidlertid kontinuitet fortsatt et grunnleggende premiss i mange jernalder- og middelalderstudier. Kontinuiteten ble for Norges del postulert av historikerne i 1814-generasjonen, og i mellomkrigstiden ble en særnorsk, tilbakeskuende metode utviklet for å utnytte den postulerede kontinuiteten. Metoden går i korthet ut på å slutte fra kjente forhold i yngre perioder med godt kildetilfang til eldre perioder med svakere kilder. Kombinasjonen av troen på kontinuitet og ukritisk bruk av den norske varianten av tilbakeskuende metode kaller jeg i det følgende kontinuitetsforskning. I denne artikkelen vil jeg undersøke årsakene til at kontinuitetsforskningen fortsatt står sterkt i Norge, til tross for at vi har et stadig økende arkeologisk materiale den verken forklarer eller belyser.

Dette arbeidet er en disiplinshistorie, eller arkeologihistorie og historiehistorie, ikke en bred faghistorie. Framstillingen er horisontal, det vil si at den tar for seg hvordan en metode og et spesielt, avgrenset felt har utviklet seg fra de ble etablert, og frem til i dag (Gustafsson 2001:30). Videre handler artikkelen om hvordan alternative og kritiske røster er ignorert og motarbeidet. Mer optimistisk kan dermed artikkelen betraktes som en nødvendig meta-historie eller metaarkeologi, som viser hvordan ikke-faglige forhold påvirker et vitenskapelig felt.

Flere forskere har sett hvordan tilnærminger som er beslektet med kontinuitetstankegangen, har påvirket norsk arkeologi. Arnfrid Opedal (1999) argumenterer for at den arkeologiske gårdsforskningen på 1800- og langt inn på 1900-tallet kan ses i lys av utformingen av en norsk identitet. Wenche Helliksen (1996) belyser evolusjonismens innflytelse på norsk arkeologi. Lars Pilø (2000, 2002, 2005) har påvist at disse to forholdene sammen med den tilbakeskuende metoden har ført til en særegen norsk forskningshistorie. Han viser hvordan store deler av norsk gårdsforskning siden ca. 1920 kan ses i lys av *urgårdsmodellen* (for andre forskningshistoriske tilnærminger se Guttormsen 2013; Henriksen 1994, 1999; Olsen 1997). Helliksen, Opedal og Pilø gir god innsikt i deler av norsk arkeologisk bosetningsforskning, men ved å studere hvordan troen på kontinuitet blir skapt og opprettholdt, er det mulig å oppdage en rød tråd fra 1814-generasjonen, via *urgårdsmodell*-forskningen og inn i dagens forskning. Da belyses også de delene av kontinuitetsforskningen som ikke bygger på *urgårdsmodellen*, eller er utpreget evolusjonistiske eller nasjonalistiske.

For å forstå hvordan og hvorfor kontinuitetsforskningen fortsatt påvirker norsk bosetningsforskning, ser jeg derfor først på argumentene som ligger til grunn for den postulerte norske stabiliteten. Deretter utforsker jeg utviklingen av den norske varianten av den tilbakeskuende metoden. De første som befattet seg med forhistorien i Norge, var ikke arkeologer, men humanister skolert i flere fag. Arkeologisk forskning på bosetning henger derfor nøye sammen med historiefagets, og teori og metode fra historiefaget er mye anvendt også etter at arkeologi ble en egen disiplin. Denne artikkelen streifer derfor innom studier som belyser middelalderen dersom de har fått stor innvirkning på jernalderstudier.

1814-generasjonen og den norske historiske skolen

Noen viktige premisser for dagens bosetningsforskning ble fastlagt allerede av det Ottar Dahl (1990:11) kaller 1814-generasjonen i norsk historieforskning (for en oversikt se Dahl 1990:15–40; for de viktigste arbeidene se Falsen 1815:41–42, 1821:125–129; Rothe 1781; Schøning 1771:52, 79, men også 1773, 1781). Premissene ble altså lagt hundre år før arkeologen Haakon Shetelig (1909) foretok den første norske utgravningen av forhistoriske hus. 1814-generasjonens ideer ble foredlet av den norske historiske skolen hvor P.A. Munch og Rudolf Keyser var sentrale skikkelser. De ville vise «[...] den norske Nationalitets Betydning i Oldtiden og nordiske Egthet i Nutiden» (Munch 1874:28). De var også erklært tverrfaglige. Ifølge Munch (1998 [1852]:134) bygger «den saakaldte nyere historiske skole i Norge» på historiske kildeskrifter, språkvitenskap, arkeologi, geografi og anatomi. Det er særlig fire av deres ideer som har satt spor etter seg, selv om ideene i seg selv er havnet på historiefagets skraphaug. De mente at *ariske innvandrere* (fra øst eller nord) *bosatte seg på sine landnåm i et folketomt Norge*. Siden innvandrerne kom til et folketomt land, var det ingen urbefolkning å bruke som slaver eller leilendinger, og dermed ikke grunnlag for adel. Norge «i gammel tid» (for Munchs (1852:467) del før Harald Hårfagre) ble derfor betraktet som et *demokratisk samfunn med frie, likestilte odelsbønder* uten adel eller ufrie bønder, i motsetning til Danmark og delvis Sverige. *Odels- og innløsningsrett sikrer at gårdene ikke splittes* i mindre deler, men forblir samlet. Den antatte innvandringen fra øst eller nord til et folketomt område hadde også en annen konsekvens. Germanske nordmenn ble, i motsetning til svensker og dansker, ikke bastardisert av urbefolkningen. Spesiell økologi, topologi og/eller rase *førte til og reproduserte en egen konservatisme i bosetning og erverv*, svak adel og fri bondestand (Andersen 1960; Bull 1920:53; Dahl 1990:53; Falsen 1815, 1821; Keyser 1998 [1839]:131; Kjeldstadli 1992:58–59). Ideene har etter hvert dannet rammer for gårdsforskningen. De store landnåmsgårdene, *urgårder* i Piløs (2005) terminologi, ble ifølge 1814-generasjonen og den norske historiske skolen etablert rett etter innvandringen. Juridisk beskyttelse fra odelsretten og ideologisk beskyttelse fra befolkningens konservatisme vernet mot endring. Resultatet av disse rammene er sterk kontinuitet i gårdens fysiske grenser.

I en slik modell blir eventuelle endringer på gårdsnivå betraktet som delinger eller sammenslåinger av «opprinnelige» gårder og ikke omstruktureringer av bosetningen. Dermed kan endringer og de opprinnelige navnegårdene rekonstrueres ved å slutte fra historisk kjente forhold og bakover til tider med dårligere kilder. På et overordnet nivå bebygges marginale områder om befolkningen øker, mens gårdene i marginale strøk er de første som

legges øde om folkemengden synker. Dermed kan de mange ødegårdene forklares som marginalgårder brukt i kortere perioder med svært høy befolkning, og ikke som et resultat av større omstruktureringer av jordbruksbosetningen.

Det norske folks særegenhet

Norskhetens opprinnelse, men ikke dens eksistens, var lenge et stridstema i norsk historieforskning. Hadde norskheten sin årsak i en særegen norsk rase, eller ble den dannet ved tilpasning til den spesielle norske naturen? Ludvig Kristensen Daa (1869) holdt i 1868 hva Svend Grundtvig (1869:50–51) kalte «gravtalen over den norske innvandringsteorien», der han argumenterte for at det norske folk har innvandret sørfra og ikke fra nord eller øst. Dermed forsvant grunnlaget for nordmennesens særegne raserenhet kontra svensker og dansker. For Daa var plutselige hendelser som folkevandringer eller naturkatastrofer ikke lenger viktige som forklaringer. I stedet forklarte han de enkelte folks kulturtrekk som resultat av langvarige prosesser, og flere historikere la vekt på at den norske folkeånden var et resultat av allmenne, europeiske strømninger (Dahl 1990:126–129, 142–144). Det norske folks særegenhet forklares altså dels gjennom naturforholdene de lever under, dels av kulturnivået det har oppnådd, dels gjennom indre utvikling og dels gjennom påvirkning fra andre folk. Tesen om en selvstendig norsk bonde, i hvert fall frem til Harald Hårfages tid, opprettholdes av seinere historikere som Ernst Sars og T.H. Aschehoug. Ifølge Aschehoug (1866:12–13) og Daa (1869) fører landets særegenheter – mangelen på jordbruksland – til et svakt aristokrati og følgelig en sterkere bondestand. Ernst Sars har liknende synspunkter, og finner noe seinere at den røde tråden som går gjennom Norges historie, dannes av at samfunnsordningen var fundamentert i bondestanden (Dahl 1990:152, 163; Worm-Müller 1920:20). Sars (1877) var ifølge Jacob S. Worm-Müller (1920:30–31) influert av utviklingslæren, også av Herbert Spencers sosialdarwinistiske variant. I tråd med utviklingslæren ser Sars nasjonenes dannelse som en følge av naturforhold og historisk utvikling. Sars forkaster altså ideen om en egen rasebasert folkeånd. Det er deretter få som eksplisitt har hevdet at den norske jordbruksbyggelsens særegenhet kontra den danske og svenske kan knyttes til rase. Derimot var det lenge en aktuell problemstilling om bosetningsekspansjon og -kontraksjon kan skyldes inn- eller utvandring, særlig i arkeologisk forskning (Her-teig 1955).

Også i forskningen på selve husene ble en tilbakeskuende metode anvendt i stedet for det direkte kildematerialet. Keyser (1847) skriver om byggeskikken med utgangspunkt i skriftlige kilder, særlig de islandske sagaene. Nicolaysen (1849:313) kommenterer artikkelen, og forutsetter at byggeskikken var statisk, dermed kan den følges bakover med utgangspunkt i stavkirker og samtidens gårdsbygninger. Dette er riktignok lenge før den første norske undersøkelsen av forhistoriske hustufter, men at slike fantes, var likevel kjent (de Fine 1970 [1745]:109–110; Neumann 1842; Nicolaysen 1862–1866:313).

Retrogressiv metode og Instituttet for sammenlignende kulturforskning

Å slutte fra historisk kjente forhold bakover i tid for å belyse mindre kjente forhold var vanlig i europeisk forskning gjennom hele 1800-tallet (Widgren 2000). Rundt 1930 ble imidlertid denne måten å arbeide på utviklet til den retrogressive metode slik vi kjenner

den i dag. En stor del av metodeutviklingen skjedde ved Institutt for sammenlignende kulturforskning, opprettet ved Universitetet i Oslo i 1922 etter initiativ av professor Fredrik Stang. Grunntanken bak instituttet var internasjonalt vitenskapelig samarbeid, og instituttet var i mellomkrigstiden en viktig forskningsinstitusjon for norske og internasjonale forskere, og en rekke sentrale verk fra ulike fag er publisert i instituttets serier (Amundsen 1972).

Den retrogressive metode eller «*la méthode régressive*» er utviklet av historikere, og går ut på å bruke yngre materiale for å analysere eldre tider. Retrospektiv metode eller «*géographie humaine rétrospective*» er utviklet av kulturgeografer, som bruker tidligere tiders geografiske strukturer for å forstå de seinere (Baker 1968; Friedman 1996; Karsvall 2013; Pilø 2005:8; Widgren 2000). I en retrogressiv analyse vil middelalderen brukes for å forstå jernalderen, mens i en retrospektiv analyse vil jernalderen brukes for å forstå middelalderen.

Retrospektiv metode er et innarbeidet begrep i norsk og dansk arkeologisk litteratur, og brukes også der retrogressiv er korrekt ifølge internasjonal litteratur (Pilø 2005:8). Jeg har i likhet med Pilø (2005) valgt å bruke den internasjonalt anerkjente betegnelsen, selv om det ikke samsvarer med den tradisjonelle begrepsbruken i Norge og Danmark (jf. Thrane 2006). Til gjengjeld vil eventuelle svenske lesere kunne følge teksten (Karsvall 2013; Widgren 2000). Metoden som internasjonalt betegnes som retrospektiv, er i liten grad brukt eller omtalt i Norge. Denne forvirrende situasjonen har sannsynligvis sin opprinnelse i Andreas Holmsens (1942) metodeartikkel, der den særnorske varianten av retrogressiv metode beskrives nærmere for første gang.

Internasjonalt er retrogressiv metode mest kjent gjennom Marc Blochs (1931) *Les Caractères originaux de l'histoire rurale française*, publisert på engelsk som *French rural history: an essay on its basic characteristics* (Bloch 1966). Den franske utgaven ble publisert i Instituttet for sammenlignende kulturforskning Serie B Skrifter, og bygger for en stor del på en forelesningsrekke holdt ved instituttet. Den er, i hvert fall delvis, også et resultat av et forskeropphold ved instituttet, samarbeid og brevveksling med historikeren Edvard Bull og påvirkning fra andre norske og internasjonale historikere (Baker 1968; Bloch 1966:xxiii; Friedman 1996; Imsen 2010; Iversen 2008:51; Karsvall 2013). Metoden som Bloch beskriver, «*la méthode régressive*», har da også noen forløpere i norsk historisk og arkeologisk forskning (Holmsen 1942). Liknende metoder var også i bruk i flere andre land, men fordi den norske varianten etter hvert blir så særegen, anses de som mindre relevante i denne sammenhengen¹.

Den særnorske varianten av retrogressiv metode ble først nøyere definert av Asgaut Steinnes (1927) i avhandlingen *Leidang og landskyld* (jf. Holmsen 1942). Metoden blir så brukt og (videre)utviklet før Holmsen på mange måter perfektionerte metoden til bruk i studier av gårdsutviklingen, og deretter anvendte den i en lang rekke lokalhistoriske studier (Bull 1927, 1929; Holmsen 1930, 1942, 1976; Steinnes 1929, 1930, 1932, 1953). I tråd med arven fra 1814-generasjonen hevder Holmsen (1942:32) at «[. . .] struktur-geografiske enheter ofte har relativt stor selvstendighet og egenart, og gjennomgående større jo lenger tilbake i tiden en går». Med andre ord, jo lenger tilbake i tid man går, desto større er sannsynligheten for kontinuitet. Dermed kan det sluttet fra kjente, historiske forhold og bakover til tider med langt svakere kilder. Et eksempel illustrerer forskjellen mellom den særnorske varianten av retrogressiv metode og retrospektiv metode i internasjonal forstand. I forrige *Viking* ble sammenhengen mellom gravhauger og middelalderkirker belyst for å forstå kir-

kenes beliggenhet (Sollund Bøe og Brendalsmo 2013). Først er det romlige og tidsmessige forholdet mellom gravhauger og kirker etablert. Mange, men ikke alle middelalderkirker ble bygd nær eksisterende gravhauger og gravfelt. Deretter utforskes muligheten for at denne sammenhengen kan forklare kirkenes plassering. De eldste strukturene utforskes altså for å forstå de yngre, dermed kan arbeidet ses som et eksempel på bruk av retrospektiv metode i internasjonal forstand, selv om metoden ikke nevnes eksplisitt i artikkelen. Der som den særnorske varianten av retrogressiv metode ble anvendt, ville forholdet mellom middelalderkirker og gravhauger blitt utforsket for å forstå gravhaugenes plassering.

Den særnorske retrogressive metoden var sentral i Holmsens (1939) *Norges historie. Fra de eldste tider til 1660*, som var lærebok for historiestudenter i flere generasjoner og dermed svært innflytelsesrik. Holmsen fremholder at jordbruket i Norge, i motsetning til i Danmark og Sverige, ble drevet på subsistensnivå uten stordrift, innblanding fra overordnet myndighet eller kjøp og salg av jord. Alt dette har medvirket til den stabiliteten som gjør den særnorske tilnærmingen mulig (Holmsen 1978). Sammenhengen mellom den historisk kjente matrikelgården og den forhistoriske gården på den ene siden og gårdsnavn på den andre siden kan derfor tas for gitt, og slik kan navnegården ganske ukritisk brukes som analyseenhet også i forhistorien. En navnegård, f.eks. Bakke, kan bestå av en eller flere matrikelgårder, f.eks. øvre og nedre eller østre og vestre. Sammenhengen mellom matrikelgården som en del av navnegården og den forhistoriske gården antas dermed å være rettlinjert.

Holmsen (1942) bruker begrepet «struktur» i sin metodeartikkel, men refererer ikke til Bloch, og antyder heller ikke på noen annen måte at han kjenner Blochs «*la méthode régressive*», derimot refererer han til en rekke norske forskere og én svensk (se også Imsen 2010 med referanser). Blochs variant var langt mer sofistikert. Han fremhever blant annet at å forutsette kontinuitet er en stor feil, og videre at landbrukets struktur er et resultat av mange små endringer og noen få revolusjoner (Bloch 1966:xxix–xxx). Blochs bok ble som nevnt utgitt av instituttet, få år før Holmsen publiserer sin metodeartikkel. Det er dermed sannsynlig at Blochs bok var kjent for Holmsen, selv om han ikke refererer til den. Holmsen kaller videre metoden retrospektiv og ikke retrogressiv. Kanskje ligger spiren til den særegne norske varianten av retrogressiv metode nettopp i Holmsens neglisjering av Bloch?

Brøgger og retrogressiv metode

I det svært innflytelsesrike arbeidet *Det norske folk i oldtiden* anvender Brøgger (1925a) i stor grad retrogressiv metode, uten at han navngir metoden (Holmsen 1942:34). Han redegjør imidlertid for bakgrunnen for at metoden kan anvendes, altså hva kontinuiteten bygger på. Utgangspunktet er den særegne norskheten, som riktignok varierer med de ulike økonomiske sonene, slik at skogens og fjellets psyke er en annen enn kystens og sjøens (Brøgger 1925a:53, 170–171). Naturforholdene med marginale jordbruksområder gjør at jakt, fangst og fiske er viktigere i Norge enn i Sverige og Danmark. Det gir også den norske gården et særpreg, ved at ekstensivt husdyrhold ble supplert med korndyrking og jakt, i motsetning til f.eks. Danmark, der korndyrkingen var viktigst. Nordmenn er imidlertid ikke uten påvirkning fra de europeiske strømmingene, men tilpasser dem de norske forholdene. Naturforholdene, økonomiske realiteter og fremmed innflytelse medvirker altså til at det dannes en egen norsk mentalitet, eller som Brøgger (1925a:217) skriver: «[...] helt fra første stund det kom mennesker til Norge, måtte landets naturlige betingelser gjøre dem til

norske». Slik Brøgger ser det, var mentaliteten nødvendigvis konservativ, og det har derfor vært få endringer i gårdsbosetningen siden den ble etablert. I talen ved Universitetets Oldsaksamlings 100-årsdag ser Brøgger utforskningen av jernalderens boplasser som en del av grunnlaget for å forstå samtidens gårder (Brøgger 1929:14). Et svært viktig moment i Brøggers forståelse av gården er at den er et resultat av landnåm i (tilnærmet) ubebodde områder. Dermed kunne de store landnåmsgårdene – urgårdene – etableres i løpet av romertiden og folkevandringstiden (Brøgger 1925a:211, 1925b:23–24). Den selveide odelsjorden var grunnlaget for gården, som igjen dannet grunnlaget i et demokratisk system (Opedal 1999:38–39). Brøgger tar i det hele tatt godt vare på arven fra 1814-generasjonen og den norske historiske skolen.

Brøgger var en del av Instituttet for sammenlignende kulturforskning fra opprettelsen til 1949 (Amundsen 1972:34, 126; Kyllingstad 2008:88), og må der ha utvekslet ideer med norske og internasjonale forskere. De internasjonale forelesningsrekkene ved instituttet ble holdt fra 1925 og utover, samme år som Brøgger publiserte *Det norske folk i oldtiden* og Shetelig *Norges forhistorie*. I denne sammenhengen er det interessant at sosiologen og etnografen Marcel Mauss, historikeren March Bloch og antropologen Franz Boas var tilknyttet instituttet, alle etter hvert svært innflytelsesrike på sine felt (Kyllingstad 2008:3). Selv om Brøggers historiesyn er klart fundamentert i arven fra 1814-generasjonen og den norske historiske skolen, deles hans argumenter av Boas, Mauss og Bloch, som nok også har påvirket hans historiesyn (Helliksen 1996; Østmo og Bergstøl 2004). Brøgger har få litteraturreferanser i *Det norske folk i oldtiden*, *Sigd, ljå og snidill* og i *Veid og Vær*, slik at det er vanskelig å påvise hva han er inspirert av. I forordet til *Veid og Vær* nevner Brøgger (1925c) imidlertid sin beundring for Andreas Martin Hansen, og tidligere har han fremhevet Hansens (1904) *Landnåm i Norge* som det «[...] klareste, det mest dyptgående som er skrevet om vor eldste bosætningshistorie» (Brøgger 1917:614). Det står i sterk motsetning til mottakelsen *Landnåm i Norge* fikk i historikerkretser. «Den strider mot syv videnskaper», skal Gustav Storm ha sagt (sitert etter Bull 1920:63). Hansens innflytelse på bosetningsarkeologien generelt, og Brøgger spesielt, er i hovedsak forbigått i stillhet i etterkrigstiden. Per Haavaldsen (1984:168) legger f.eks. vekt på Brøggers kritiske bemerkninger til Hansens arbeider, ikke hyllesten, mens Pilø (2005:10) bare nevner Hansen kort. Anders Hesjedal 2001 behandler imidlertid hans innflytelse på samisk forhistorie grundig. Det skyldes sannsynligvis at man ikke ønsker at Brøgger, kontinuitetsforskningen eller norsk arkeologi skal forbindes med Hansen. Hansen oppfattes i dag først og fremst som en representant for frenologien, læren om sammenhengen mellom menneskenes evner og karakteregenskaper og skallens eller hodets ytre form. Denne grenen av fysisk eller biologisk antropologi er i dag avkledd sin vitenskapelighet, og frenologiens nære forbindelser til raseideologiene gjør den ytterligere uaktuell. Hansen er derfor lite referert til etter den andre verdenskrig, til tross for at han var en anerkjent, om enn omstridt, forsker i sin samtid (Kyllingstad 2004:58).

Kontinuitetsforskningen fortsetter

Også i etterkrigstiden hviler store deler av norske arkeologiske og historiske bosetningsstudier tungt på retrogressiv metode (Orning 2006; Pilø 2005:10–16; Salvesen 1982 med referanser). På dette tidspunkt tar den norske gårdsforskningen en annen retning enn den

øvrige skandinaviske og vesteuropeiske, som forlater troen på kontinuitet. Etter hvert ser det ut til at kontinuitetstankegangen, troen på en sammenheng mellom den historisk kjente matrikelgården, den forhistoriske gården og gårdsnavn er så etablert at det ikke lenger argumenteres for det. Artikkene til Jan Petersen (1955), Odmund Møllerop (1958) og Wencke Slomann (1971) er eksempler på arbeider i den kulturhistoriske tradisjonen med kontinuitet som et underliggende premiss. Oddmunn Farbregds (1983, 1984) og Håkon Hovstads (1979, 1980) analyser av gårdsgrenser kan til en viss grad sies å forutsette kontinuitet, selv om særlig historikeren Hovstad ser vikingtiden som en bakre grense for kontinuiteten. Også i prosessuelt inspirerte arbeider finnes kontinuitet som et underliggende premiss, f.eks. i Harald Jacobsens (1984) avhandling om jernalderbosetningen på Ringerike, Ellen Anne Pedersens (1989) om Hadeland eller Birgitta Wiks (1981) om Trøndelag.

Den norske delen av det skandinaviske *ødegårdsprosjektet* er nok det miljøet i etterkrigstiden som i størst grad har utnyttet den postulerede kontinuiteten ved å bruke den særnorske retrogressive metoden. Det historikerdominerte prosjektet publiserte en lang rekke større og mindre arbeider fra 1968 og utover på 1970-tallet (Sandnes og Salvesen 1978). I det nyere *vestlandsgårdsprosjektet* har arkeologer fra Universitetet i Bergen produsert et stort antall avhandlinger der kontinuitet i stor grad er forutsatt, og retrogressiv metode er benyttet for å utnytte det (for en introduksjon til prosjektet, se Øye 2012; for arbeidene se blant andre Hobæk 2008; Iversen 1999, 2008; Julshamn mfl. 2002; Olsen 2006; Stang 2003; Valvik 1998; Zehetner 2007; Ødegaard 2007, 2010; Øye 2005; Åstveit 1998). I dette prosjektet er det imidlertid i stor grad referert til både den norske og den franske varianten av retrogressiv metode. Også innflytelsen fra seinere Annales-historikere, særlig Fernand Braudel, er tydelig.

De siste tyve årenes mest innflytelsesrike norske studie av jernalderbosetningen, Dagfinn Skres (1996, 1998) avhandling om herrens besittelse og godssamlinger, både utfordrer og støtter opp om kontinuitetstanken. Skre (1998:1) innleder sin avhandling med et sitat: «One does not safely bet against continuity in history» (Bisson 1994:9). Skre (1998:228) skriver videre dette om stabilitet i middelalderens fullgårder fra slutten av eldre jernalder til høymiddelalderen:

I den grad det har vært fradelinger, har det trolig skjedd som nyryddinger i det som var utmark. Og har det vært delinger av innmarka, har de nye enhetene beholdt det gamle gårdsnavnet, med et tillegg for 'øvre', 'nedre', 'østre' eller 'vestre'. [...]. De arealene som virkelig talte i jordbruksproduksjonen, åkerland og beitemark, har derfor trolig ofte holdt seg intakt innenfor navnegårdens grenser.

Dermed kan Skre bruke historiske kilder fra høymiddelalder og nyere tid for å belyse forholdene i eldre jernalder. Skres metode er altså særnorsk, hans analyseenhet er først og fremst navnegården, og hans tiltro til kontinuitet illustreres godt med at han forklarer et brudd i det arkeologiske materialet på 600-tallet med kildekritiske forhold, ikke reelle brudd i bosetningen (Skre 1998:214–215). Samtidig er Skres teoretiske fundament og konklusjon unorsk. Han argumenterer for at trellehold og godssamlinger preger norsk jernalder og tidlig middelalder, og at de sosiale og økonomiske forholdene derfor er likere de europeiske enn tidligere antatt. Han slår dermed delvis beina under grunnlaget for kontinuitet ved å ta livet av myten om den særnorske, selveiende bonden (jf. Holmsen 1978).

Den etnologiske fellen, matrikkelgården og gårdsnavnene

Det kan på mange måter virke «naturlig» eller «selvfølgelig» å trekke en linje fra jernaldergården til den historiske matrikkelgården og navnegården. Ødegårdene fra romertid og folkevandringstid på Sørvestlandet har blant annet faste, gjødslede åkre, tun med bolig- hus og fjøs og fegate mellom fjøset og beitene til felles med den historisk kjente matrikkelgården. Også jernalderbondens viktigste verktøy (sigd, orv, ljå, snidill, øks, spade, ard og etter hvert plog), husdyr (storfe, sau/geit, hest og gris) og korn (havre, hvete og bygg) har klare likhetstrekk med 1800-tallsbondens. Likhetstrekkene har gjort det lett å fokusere på de økonomiske aspektene, og siden bondens arbeidsmiljø i de to periodene har hatt klare likhetstrekk, er det nærliggende å forutsette at bondens motivasjon og rasjonalitet også har vært lik. I en slik tolkning betrakter arkeologene gården først og fremst som en rasjonell måte å organisere landbruket på. Bonden betraktes som en rasjonell økonomisk aktør, og økonomisk profitt antas å være bondens eneste eller i hvert fall desidert viktigste motiv. I en slik forståelsesramme er det lett for arkeologer å ta for gitt at også jernalderens eiendomsforhold likner på 1800-tallets. Å slutte fra kjente forhold på 1800-tallet og bakover til tider med dårligere kilder kaller Janken Myrdal (2013) «[...] det etnologiska mistaget: Att man tror att det som fanns på 1800-talet också fanns tidigare». Økt befolkningspress fører i en slik forståelsesramme til oppretting av nye, marginale gårder som forlates når presset minker, eller deling av eksisterende gårder. I tillegg kan det bemerkes at befolkningsstallet ofte er beregnet ut fra antallet ødegårder eller nyopprettede gårder, slik at sirkelargumentasjonen blir fullkommen (jf. Myhre 1982, 1983). I en slik forståelsesramme er det kun ny teknologi som fører til endringer i driftsformene og gårdsstrukturen. Siden teknologien er godt kjent og endrer seg forholdsvis lite etter at jernet er innført, og fram til falkenstenspløgen introduseres på 1700-tallet, er det ingen grunn til å endre på driftsformene eller gårdsstrukturen. Selv om det er riktig at driftsformene i eldre jernalder og i nyere tid har mange likhetstrekk, er ikke gårdsstrukturene nødvendigvis like (se f.eks. Mjærum 2012).

Det «selvfølgelig» i å trekke linjene fra jernaldergården og til dagens kjente gård underbygges av at matrikkelgården er norsk arkeologis grunnleggende dokumentasjonsenhet. Kartlegging i en målestokk som egner seg for kartfesting av fornminner, det vil i praksis si i målestokk 1:5000 eller større, ble fullført så seint som i 2002, selv om sentrale strøk stort sett var kartlagt i løpet av 1970-tallet (Skjelsvik 1978). Da de systematiske registreringene begynte, ble derfor fornminnene stedfestet med gårds- og bruksnummer, videre under kirkesogn og prestegjeld, noe som gjorde det mulig å få oversikt over fornminner og oldsaker, først for forskere og etter hvert også for forvaltningen. Fra de første systematiske registreringene på begynnelsen av 1900-tallet ble sammenhengen mellom den historiske matrikkelgården og fornminnene fra jernalderen tatt som en selvfølge (se f.eks. Grieg 1943:54). Matrikkelgården og navnegården var altså den selvsagte analyseenheten. Da bedre kartverk ble tilgjengelig, ble det først og fremst utnyttet for å belyse sammenhengen mellom kjente gårdsgrenser og topografiske forhold (se f.eks. Farbredd 1983, 1984; Hovstad 1979, 1980), og i svært liten grad brukt for å utfordre synet på matrikkelgården som en geografisk enhet med røtter i forhistorien (men se Myhre 1972, 1973a, som etter studier av detaljert kartmateriale ser flere brudd i bosetningen). Heller ikke mulighetene som digitale kart og geografiske informasjonssystemer gir, er utnyttet til å utfordre sammenhengen mellom dagens matrikkelgård og forhistoriens gård (se f.eks. Iversen 2007). Dersom matrik-

kelgården er den primære analyseenheten, kan synet på kontinuitet vanskelig utfordres. Nesten all dyrkbar jord er i dag matrikulert, det vil si at den tilhører en eiendom som er registrert i det sentrale eiendomsregisteret. Derfor ligger stort sett alle landbruksrelaterte fornminner på en matrikelgård, og det ser ut til å være et underliggende og av og til uttalt premiss at alderen på landbruksrelaterede fornminner avgjør alderen på matrikelgården eller navnegården den er en del av. Eventuelle diskrepanser mellom gårdsnavnets antatte alder og det eldste fornminnet på navnegården blir sjelden utfordret.

Den utstrakte bruken av tolkninger og dateringer av gårdsnavn i norsk bosetningsforskning skyldes i hvert fall delvis at de ble lett tilgjengelige på slutten av 1800-tallet. I forbindelse med revisjonen av Norges matrikel, eller eiendomsregister, samlet *Kommisjon til Revision af Navnene i Matrikkelen* med Oluf Rygh og andre inn opplysninger om gårdsnavnene, først og fremst for å standardisere skrivemåten. Kommissjonen gikk grundig til verks, og samlet i tillegg til samtidens uttale av navnene inn de eldste kjente navneformene, og fikk dermed god innsikt i de historiske kildene til hver enkelt gård. I forbindelse med trykkingen av det innsamlede materialet i *Norske gaardnavne* bind. I–XVIII ønsket Rygh å forklare betydningen av gårdsnavnene, og bestemme navnenes alder (Rygh 1898:VII–XIV, 7–10). Rygh har klare tanker om forholdet mellom gårder og gårdsnavn, og påpeker at gårdsnavn kan forsvinne, nye gårder oppstå, og gårder kan skifte navn. Han trekker heller ikke vidtrekkende konklusjoner ut fra gårdsnavnene (Rygh 1898:4–8).

Ryghs forbehold er i langt mindre grad til stede i Olsens (1926) innflytelsesrike bok *Ættegård og helligdom*, som lenge var et standardverk om forholdet mellom gårdsnavn og gårder. Ulike navneklasser, f.eks. gårdsnavn som ender på -land, er først og fremst datert gjennom arkeologiske funn, og navneklassene brukes gjerne til å datere navne- eller matrikelgården. Historikere har i tillegg foreslått å endre dateringene av stedsnavntypene dersom seinere arkeologiske funn på navnegården gjør at bebyggelsens antatte alder øker (se «Diskusjon» i Salvesen 1990:32). Forholdet mellom arkeologi og stedsnavnsforskning er med andre ord «[...] ett vetenskapligt kretslopp med oskarpa konturer» (Vikstrand 2013:28–29).

Alternative røster

Norsk arkeologi har imidlertid ikke vært uten alternative røster. Enkelte har ignorert arven fra 1814-generasjonen. Jeg vil særlig fremheve Harald Egenæs Lund, Knut Odner og Ottar Rønneseth, selv om de ikke står helt alene. På 1930-tallet fant Lund (1937) ildsteder, stolpehull, forkullet bjørkenever, forkullede kvister og leirklining under en gravhaug fra yngre romertid. I stolpehullene var det bevart rester av takbærende stolper av eik med rektangulært tverrsnitt. Leirkliningen og forkullede kvister antydte for Lund at veggene var flettet av orekvister og klint med 2–4 cm leire på begge sider, og neveren antok han stammet fra taket. Han tolket derfor funnene som spor etter et ca. 3 x 3 m stort hus. Om det er riktig, eller om funnene var en del av et større langhus, er i denne sammenhengen mindre viktig. Det interessante er at han på grunnlag av funnet sluttet at hus med leirklinte vegger og veggstolper til støtte for taket måtte finnes også i Rogaland. Ut fra datidens evolusjonistiske tankegang slutter han at hus uten veggvoller må være eldre enn de da kjente husene med veggvoller. Han forutser videre at hus fra bronsealderen uten veggvoller utvilsomt vil bli funnet i Roga-

land (Lund 1937, 1939). Lunds spådom var riktig (jf. Løken mfl. 1996), og burde ha ført til en begynnende erkjennelse av kompleksiteten i bosetningen, men den ble stort sett ignorert.

Anders Hagen (1953) understreker noe seinere viktigheten av å se gården som en del av sin samtid og dens forutsetninger. Hans kanskje viktigste bidrag er at han på bredt empirisk grunnlag setter gården inn i en bredere europeisk ramme, og avviser Brøggers tanke om gården som et resultat av en særegen norsk utvikling (Hagen 1953:11, 113, 118, 196–197). Flere arbeidere, inspirert av andre metoder enn den særnorske varianten av retrogressiv metode, har gitt vesentlig andre resultater. Sosialantropologiske modeller ble først brukt av Knut Odner (1969, 1973), deretter av Myhre (1978) og siden av Bjørn Ringstad (1992). Deres bruk av høvdingdømme-modellen medførte blant annet fokus på sentra og hierarki fremfor enkeltgårder og likestilte bønder. Den kulturgeografiske metoden ble i skandinavisk sammenheng anvendt ganske tidlig av Ottar Rønneseth (1966, 2001 [1974]) på ødegårdsmateriale fra Jæren. Han mente at grenda og ikke gården var den viktigste enheten i forhistorien, og han var den første som eksplisitt kritiserte den norske troen på kontinuitet (Rønneseth 1955).

Verken Rønneseth, Lund eller Odner kan sies å ha hatt noen vesentlig innflytelse på sin samtids norske bosetningsforskning, selv om bl.a. Myhres arbeider er sterkt inspirert av Odners bruk av sosialantropologiske modeller. Rønneseth fikk kraftig kritikk og ble i stor grad ignorert. Myhre (1966) poengterer at Rønneseth er isolert fra det arkeologiske miljøet. Uten at det nevnes av Myhre, kan det ha skjedd som en følge av Rønneseths personlige historie. Rønneseth var på «feil side» under den andre verdenskrig, tok doktorgraden ved et tysk universitet, hadde Herbert Jankuhn som veileder, og publiserte sin avhandling på tysk (Solberg 2014:617; Stylegar 2001:9–10). Jankuhn var tidligere SS-medlem og en viktig person i Himmlers kultur- og propagandaorganisasjon *Ahnenerbe*. Han innrapporterte professor Brøgger til tyske politiske myndigheter, noe som medvirket til at Brøgger ble arrestert (Hagen 1986:269). Denne kombinasjonen ble ikke godt mottatt så kort tid etter den andre verdenskrig. Lunds ideer, som burde ført til en tidligere introduksjon av maskinell flateavdekking, ble også i stor grad ignorert. Selv det kan til en viss grad skyldes personlige forhold, siden Lund ble dømt for landssvik etter krigen (Bjerck 1993:23). Forskeres politiske tilhørighet under den andre verdenskrig er sjelden nevnt eksplisitt som argument for å ignorere eller avvise deres forskningsresultater, likevel er det all grunn til å tro at det skjedde med Rønneseths og Lunds forskning, slik det også har skjedd i andre tilfeller (jf. Skre 2007:42).

Fremmede og nye ideer ser også ut til å ha blitt forbundet med suspekke individer man ønsket å distansere seg fra. En slik uvilje mot fremmede og nye tanker ser også ut til å ha rammet Odners bruk av sosialantropologiske modeller og går frem av den til dels harde ordbruken i kritikken av hans avhandling (se «Discussions» i *Norwegian Archaeological Review* 1974 7[2]). Charlotte Blindheim (1974:124) skriver f.eks.: «Garlanding a work with borrowed terms does not make it more scholarly!». Videre kommenterer Blindheim (1974:124) at mange norske arkeologer av Odners generasjon er «bewitched by social-anthropological jargon». Hagen og Myhre har imidlertid stor innflytelse på bosetningsarkeologien i Norge og er hyppig blitt sitert. Hagens avvisning av en særegen norsk utvikling av gården er imidlertid lite referert til. Etter min mening skyldes også Myhres innflytelse hovedsakelig arbeidene som i mindre grad bygger på sosialantropologiske modeller (Gjærder mfl. 1982; Myhre 1972, 1980, 1982, 1983, 2002). Myhres (1978) bruk av høvdingdøm-

memodellen er forøvrig, sammen med Skre (1998), blant de få norske arbeidene omkring bosetningshistorien som har fått internasjonal innflytelse. Det skyldes sannsynligvis at deres tilnærming ikke er særnorsk, dermed får både metode og resultat relevans ut over Norge.

Nye funn ignoreres

Den internasjonale kritikken av kontinuitet som premiss påvirket i liten grad norsk bosetningsforskning (jf. Pilø 2005:33–62; Rønneseth 2001:40, 45). Norske arkeologer har med få unntak heller ikke kritisert kontinuitet som premiss i bosetningsforskningen eller selve den retrogressive metoden. Imidlertid har enkelte forskere med en annen tilnærming kommet til resultater som ikke lar seg forklare med kontinuitetstankegangen.

Pilø (2000, 2003, 2005) påpeker i sine viktige, kritiske arbeider at det legges liten vekt på det direkte boplassmaterialet i form av forhistoriske hus i arkeologiske studier med den særnorske varianten av retrogressiv metode. I stedet legger slike studier stor vekt på gravminner, løsfunn og historisk materiale, blant annet gårdsnavn og kart (jf. Pilø 2005, for et typisk eksempel se Iversen 2007:65). Arkeologisk boplassmateriale blir ofte ignorert om det er uforenlig med en hypotetisk, rett linje fra dagens historisk kjente gårder tilbake til de forhistoriske (Pilø 2005:14). På Jæren går de historisk kjente gårdsgrensene ofte på tvers av steingjerdene eller over tunene fra eldre jernalder. Hovstad (1980) konkluderer derfor med at grensene ikke kan trekkes lenger bakover enn vikingtiden. Myhre (1973a, 1974, 1978) fremhever også brudd i bosetningen, først ca. 200 e.Kr. og deretter ca. 550 og muligens ca. 1350. En slik bosetningsutvikling er ikke forenlig med kontinuitetstanken. Det er kanskje derfor retrogressive studier stort sett unngår dette materialet. Brøgger (1925a:175) nevner f.eks. bare de undersøkte hustuftene på Jæren i forbifarten, og Shetelig (1925:169) ser dem bare som boliger, ikke som en del av gården eller kilder til bosetningsstrukturen.

Tendensen til at arkeologer overser boplassmateriale, er omtrent like gammel som selve troen på kontinuitet. Allerede i 1745 omtaler amtmann Bendix Christian de Fine (1970 [1745]:109–110) ødegårder med hustufter, gjerder og åkre på Jæren. Han er ikke i tvil om at de er levninger fra eldre tiders landbruksbebyggelse, i hvert fall eldre enn svartedauden. Snaut hundre år seinere beskriver Jacob Neumann (1842) naust- og hustufter på Ferkingstad på Karmøy. Selv om disse topografiske beskrivelsene er kjent av arkeologer, blir ikke husene undersøkt før langt seinere. Nicolaysen (1862–1866:313) kjenner f.eks. godt til dem, men til tross for interessen for byggeskikk og stor utgravingsaktivitet foretar han aldri noen undersøkelse av forhistoriske hustufter. Det kan skyldes Nicolaysens tidligere nevnte syn på byggeskikken som statisk, og at han heller ønsker å rekonstruere jernalderens byggeskikk ut fra stavkirker og sin samtids gårdsbygninger. En slik tiltro til kontinuitet kan være én årsak til at den første arkeologiske undersøkelsen av jernalderhus i Norge først skjer i 1907 (Shetelig 1909). I den andre halvdel av 1900-tallet fører liknende forhold til at maskinell flateavdekking først ble en selvfølgelig del av arkeologien i Norge rundt 1990 (jf. Løken mfl. 1996), minst 20 år seinere enn i Danmark og 10 år seinere enn i Sverige. Rutinemessig bruk av maskinell flateavdekking, der matjorda fjernes før stolpehull og andre nedgravinger i undergrunnen undersøkes, er utvilsomt den viktigste årsaken til at antallet jernalderbygninger har økt voldsomt de siste tyve årene.

Lunds tidligere nevnte funn fra 1930-tallet føyer seg inn i en lang rekke av funn som ble ignorert. På 1950-tallet fant Egil Bakka bygninger uten veggvoller fra overgangen mellom seinneolitikum og bronsealder, helt i tråd med Lunds spådom. Funnene fra Sunnmøre ble imidlertid ikke publisert før langt seinere, og fikk derfor liten innflytelse på sin samtid (Johnson og Prescott 1993). Heller ikke den første publiseringen av langhus funnet i Norge i dyrket mark uten synlige spor over markoverflaten fikk særlig innflytelse på bosetningsforskningen. De to husene Myhre (1973b) undersøkte på Gjerland, Førde i Sogn og Fjordane, er godt definert og dokumentert. Det ble funnet stolpehull for takbærende stolper, veggstolper, uttrukne gavlstolper og ildsteder, men ingen daterbare gjenstander. Datering til eldre romertid hviler på én C14-datering. Myhre tolker de få funnene og mangelen på kulturlag dit hen at bosetningen var kortvarig, eventuelt at husene ikke var regulære boliger. Tilsvarende hus var kjent fra Danmark, og ble der tolket som gårdshus (Becker 1966). I ettertid fremstår det derfor som om arven fra 1814-generasjonen fremtvang en forklaring som ikke truet troen på kontinuitet. Espen Uleberg (1990) publiserte langt seinere de første jernalderhusene funnet ved hjelp av maskinell flateavdekking på Østlandet, og påpekte samtidig at det ikke var hensiktsmessig å tvinge bebyggelsen inn under noen av urgårdene i området. Dessverre fikk heller ikke denne observasjonen noen vesentlig innflytelse.

På 1990-tallet ga landskapsanalyser inspirert av svensk kulturgeografi og engelske teoretiske retninger et nytt blikk på jordbrukslandskapet, og indirekte på bosetningen (Holm 1995; Jerpåsen 1996; Pedersen 1990). Rundt 1990 fikk flateavdekkingen sitt endelige gjennombrudd i Norge. På Forsandmoen har utgravninger vist at bebyggelsen flytter rundt i et ganske stort område fra bronsealder til folkevandringstid (Løken 1991, 2001; Løken og Særheim 1990). Samtidig som bebyggelsen flytter, kommer nye enheter til, og noen «opp-rinnelig» enhet eller urgård er dermed vanskelig å identifisere. Undersøkelsen viser også at det ikke er noen direkte sammenheng mellom boplass og grav. Gravfunnene er fra romertid og folkevandringstid, og dersom husene ikke var kjent, ville gravene antagelig blitt sett som et uttrykk for at marginale områder ble tatt i bruk i ekspansjonsfasen i romertid og folkevandringstid. Disse trekkene er delvis i strid med kontinuitetstanken, og delvis er de av en slik art at de ikke kan påvises ved retrogressiv metode. Resultatene fra Forsand er altså et skudd for baugen på kontinuitetsforskningen, og godt kjent blant norske arkeologer. Likevel er de stort sett ignorert av kontinuitetsforskerne (se f.eks. Iversen 2007, 2008; til dels også Skre 1998).

Kritikk fra mange hold

Den første kritikken rettet eksplisitt mot den særnorske tilnærmingen kom fra svenske og danske historikere og var rettet mot den norske delen av det nordiske *ødegårdsprosjektet* (Gissel 1976; Porsmose 1982; Salvesen 1982; Österberg 1977; men se også Rønneseth 1955:172, 2001 [1974]:39–47). De siste årene har også norske historikere kritisert troen på kontinuitet, og dermed grunnlaget for bruken av retrogressiv metode. Før jeg går nærmere inn på det, vil jeg se på et annet forhold som har vært med på å holde arven fra 1814-generasjonen i live. Norske forskere i det nordiske ødegårdsprosjektet ble kritisert av sine svenske og danske kolleger blant annet for manglende refleksjon rundt prosjektets egne metoder og forutsetninger, tilsynelatende nøyaktige prosenttall som kamuflerer stor usikkerhet rundt grunnlaget for beregningene, manglende tverrfaglighet, et evolusjonistisk syn på gårds-

utviklingen og overdreven tiltro til gårdsnavnenes utsagnskraft og datering. Fra et arkeologifaglig ståsted er det viktig å påpeke at historikerne kritiserer forutsetningene for rekonstruksjonen av *høymiddelalderens* bebyggelse. Usikkerheten rundt en rekonstruksjon av flere hundre eller endog tusen år eldre bebyggelse må være større.

Kritikken ble i stor grad ignorert, og lederen av arbeidet i det norske ødegårdsprosjektet, Jørn Sandnes (1978:18, 22, 2000) fremholdt at kritikken er av teoretisk heller enn av praktisk art. Det skyldes ifølge Sandnes (1978:17) «[...] den store stabilitet og kontinuitet som i eldre tid kjennetegnet norsk bondesamfunn og gårdshistorie». Forholdene i Norge fremheves altså som så spesielle at argumenter fra utenlandske forskere har liten betydning. Liknende argumenter er tidligere fremført av Myhre (1966:87), som hevder at tildelingen av Rønneseths doktorgrad skyldes manglende kunnskap ved universitetet i Göttingen om norsk forhistorie. Igjen er arven fra 1814-generasjonen tydelig.

Retrogressiv metode er også blitt brukt i resten av Skandinavia i etterkrigstiden, men uten den norske variantens tiltro til kontinuitet. Den særnorske bruken av metoden blir svært påfallende om man sammenlikner med f.eks. svensk tilnærming. «När svenska geografer använder retrogressiv metod gör man det alltså för att komma åt skillnader mellan 1700–1800-talslandskapet och äldre landskap – inte för att visa på kontinuitet» (Widgren 2000:41).

Også norske historikere har den siste tiden fremmet grunnleggende kritikk av premisene for å bruke retrogressiv metode (Dybdahl 2008; Weidling 2003, 2008). Det er blant annet påpekt at stabiliteten i eiendomsforholdene er langt mindre enn antatt i sentrale retrogressive analyser. Middelalderens eiendomsbegrep er vesentlig annerledes og mer mangfoldige enn de moderne, samtidig som eiendomsforhold ikke kan skilles fra politiske maktforhold. I førstatilte samfunn er det ingen sentralmakt som opprettholder en eventuell eiendomsrett (Dybdahl 2008; Weidling 2003, 2008), i praksis er derfor eiendomsretten like sterk eller svak som forsvaret gårdeieren kan mønstre. Ukrenkelige grenser, slik de beskrives i middelalderlovene, blir dermed mer ideelle enn reelle (Dybdahl 2008; Weidling 2003, 2008). På 1300-tallet er det en rekke stridigheter mellom Kirken og bønder om eiendom (Emanuelsson 2005; Iversen 1996; Orning 2006). Denne striden har viktige prinsipielle undertoner. For det første innfører Kirken en ny form for eiendomsrett, for det andre får Kirken etter hvert gehør for at skriftlige opplysninger om eiendom veier tyngre enn muntlige (Emanuelsson 2005; Iversen 1996; Orning 2006). Kirken innfører altså både en ny form for eiendomsrett og en ny måte å dokumentere den på. Det virker rimelig at Kirken hadde fordel av denne nye tilnærmingen, og dermed at selve eiendomsforholdene ble vesentlig endret så seint som på 1300-tallet.

Nylig har Geir Grønnesby (2013) studert bygninger, kokegroper og koksteinslag i Trøndelag, og også han påpeker at den historisk kjente gården tidligst ble etablert i yngre jernalder. De mange ødegårdene fra eldre jernalder uten tilhørighet til historisk kjente tun er som kjent et alvorlig problem for kontinuitetsforskningen, og Frode Iversen (2013) har nylig forsøkt å løse det. Han foreslår at navnegårdens territorium ble delt i to, f.eks. at navnegården eller urgården Bakke blir delt i nordre og søndre Bakke. Samtidig som gården deles, etableres to nye bosetninger – dagens gårdstun – i nord og sør, og den «opprinnelige» bosetningen forlattes. Ved å datere fraflyttingen av bosetningen dateres også gårdsdelingen. Hvorfor det etableres to nye bosetninger, i stedet for at man deler gården slik at den «opprinnelige» bosetningen fortsatt ble bebodd, sier Iversen ingenting om. Uansett gjør forklaringen

at navnegården fortsatt kan brukes som analyseenhet, og både kontinuitetstanken og urgårdsmodellen kan forsvares. Iversens hovedargument er at fraflyttede jernalderbosetninger i Vestfold er overrepresenterte på gårder med delingsnavn (østre, vestre, øvre, nedre etc.). Snaut 60 prosent av forlatte bosetninger fra eldre jernalder ligger på slike gårder, som bare utgjør 30 prosent av gårdene i Vestfold. Tallene tåler imidlertid ikke en nærmere granskning. Så godt som alle jernalderbygninger i Vestfold er funnet ved forvaltningsinisierte, maskinelle flateavdekkinger. De er stort sett foretatt der utbyggingspresset er størst, nemlig i de søndre delene av fylket (jf. Fylkesmannen 2014). Der ligger også de fleste gårdene med delingsnavn, og andelen er følgelig langt høyere enn i fylket som helhet (Ødegaard 2010:figur 6). Den høye andelen av forlatte jernalderbosetninger på gårder med delingsnavn skyldes altså at dagens utbyggingspress har ført til at de fleste maskinelle flateavdekkingene er foretatt der andelen av delingsnavn er høyest.

Fra 1814 til i dag

Kontinuitet går som vist som en rød tråd gjennom norsk bosetningsforskning. Den tverrfaglige 1814-generasjonen og deretter den norske historiske skolen postulerte kontinuitet i bosetningen. Kontinuiteten ble etter hvert et akseptert premiss det ikke var nødvendig å argumentere for. Norge som en ung nasjon hadde behov for en fortid som skilte den fra naboene Danmark og Sverige. Norges selveiende og frie bønder ble slik et premiss som både har underbygd fortellingene og blitt styrket gjennom dem. Samtidig var det viktig å understreke at den unge nasjonen hadde bånd tilbake til den rike og stolte fortiden. En følge av disse forholdene er at en tilbakeskuende metode ble sentral. I *Det norske folk i oldtiden* forutsetter Brøgger stor grad av kontinuitet, og er sannsynligvis en viktig årsak til norsk arkeologis tro på kontinuitet. Rundt 1930 ble en særegen norsk variant av retrogressiv metode utviklet for å utnytte den antatt store kontinuiteten. Retrogressiv metode kan bare brukes til å studere fenomen med en viss kontinuitet. Det var også intensjonen, i hvert fall til å begynne med.

Denne særnorske varianten av retrogressiv metode og tro på kontinuitet, som igjen er en forutsetning for urgårdsmodellen, ble utsatt for hard kritikk, men kritikken ble i hovedsak heller ignorert enn imøtegått eller tatt hensyn til. Norske arkeologers og historikers valg av teori og metode i bosetningsforskningen skiller seg etter hvert klart fra danskers og svenkers. Samtidig har den norske kildesituasjonen vært annerledes, blant annet fordi maskinell flateavdekking i liten grad ble brukt før 1990-tallet; det igjen skyldes delvis den norske bosetningsforskningens tiltro til kontinuitet. Norsk bosetningsforskning kan altså til en viss grad sies å ha havnet i en ond (hermeneutisk) sirkel der kontinuitet og norsk annerledeshet har vært viktige premisser. Kontinuitetsforskningen er sjelden interessert i forhistoriske hus, siden de ofte blir funnet på steder som er uforenlige med kontinuitetstankegangen. Slike tilsynelatende uforenlige data blir oversett eller forklart *ad hoc*. Parallelt med denne hovedstrømningen har enkelte forskere valgt en annen tilnærming, og har særlig brukt sosialantropologiske modeller eller kulturgeografiske metoder, uten at de har fått særlig gjennomslag. En vesentlig årsak til at kontinuitetsforskningen fortsatt står sterkt, er at kritikken er kommet fra utenlandske miljøer eller marginaliserte norske forskere. Utenlandske miljøer kunne ignoreres fordi de ikke forsto hvor spesielle de norske forholdene «egentlig» var. Norske forskere med avvikende synspunkter ble marginalisert delvis på grunn av sin per-

sonlige historie og delvis fordi de brukte metoder og terminologier som brøt med dem som var vanlige i norsk arkeologi.

Etter min mening er det et selvfølgelig mål at norsk bosetningsforskning skal være integrert i den øvrige skandinaviske og nordeuropeiske forskningen. Bosetningsutviklingen er ikke nødvendigvis lik, men problemstillingene, metodene, teoriene og materialet bør være sammenlignbare. Dersom det direkte boplassmaterialet – godt daterte og identifiserte hustomter – benyttes som kilde uten at navne- eller matrikkelgården brukes som analyseenhet, vil det sannsynligvis vise seg at bosetningsutviklingen ikke alltid er forenlig med kontinuitet. Trolig er den overordnede bosetningsutviklingen i grove trekk sammenlignbar med den danske og svenske, og kjennetegnet av regionale og lokale trekk som igjen er resultater av ulike kultur- og naturforhold.

Noter

- 1 For en oversikt over de viktigste internasjonale arbeidene se Rønneseth (2001:39–40) og Widgren (1997:6–7), som begge fremhever Meitzen (1895) som svært innflytelsesrik.

Summary

Settlement continuity in the Iron Age. An outdated legacy of the 1814 generation?

Settlement continuity in the Norwegian Iron Age and Middle Ages was postulated 200 years ago, and has since been taken for granted. The historians of the 1814 generation argued that farmers immigrated to a previously unoccupied landscape. Thus there were no potential slaves and hence no nobility and the society was considered democratic with free farmers. Furthermore, it was commonly understood that race or the Norwegian nature shaped a uniquely conservative Norwegian mentality. With some help from the odal, the result was a stable society, with stable farm borders. To take advantage of this presumed stability, rather than challenging the premise, a Norwegian version of the retrogressive method was developed c. 1930. The combination of this method and the postulated stability has led to a specific, Norwegian settlement research tradition. Neither critique nor new data has hindered the legacy of the 1814 generation: it is still change rather than social stability that needs explaining.

Litteratur

- Amundsen, Leiv
1972 *Instituttet for sammenlignende kulturforskning 1922–1972*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Andersen, Per Sveaas
1960 *Rudolf Keyser: embetsmann og historiker*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Aschehoug, T. H.
1866 *Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814*. Christiania.
- Baker, Alan R. H.
1968 Note on the retrogressive and retrospective approaches in historical geography. *Erdkunde* 22(3):244–245.
- Becker, C. J.
1966 Früheisenzeitliche Dörfer bei Grøntoft, Westjütland, 3. Vorbericht: Die Ausgrabungen 1961–63. *Acta Archaeologica* 36:209–222.
- Bisson, Thomas N.
1994 The «Feudal Revolution». *Past and Present* 142:6–42.
- Bjerck, Hein Bjartmann
1993 *I jernalderhøvdingens innerste rike: Steigen fortidspark*. Fotefar mot nord. Nordland fylkeskommune, Bodø.
- Blindheim, Charlotte
1974 Comments on Economic Structures in the Early Iron Age. *Norwegian Archaeological review* 7(2):123–127.
- Bloch, Marc
1931 *Les caractères originaux de l'histoire rurale française*. Serie B Skrifter, vol. 19. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Aschehoug, Oslo.
- 1966 *French rural history: an essay on its basic characteristics*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Brøgger, A. W.
1917 Dr. Andr. M. Hansen. *Samtiden* 1917:611–616.
- 1925a *Det norske folk i oldtiden*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Serie A, Forelesninger, bind 6a. Aschehoug, Oslo.
- 1925b Vår bondekulturs opprinnelse. *Videnskaps-Akademiets Årbok*:1–30.
- 1925c *Veid og vær*. Universitetet i Oslo, Oldsaksamlingen, Oslo.
- 1929 Nasjonen og fortiden. I *Universitetets Oldsaksamlings Skrifter II*, redigert av A.W Brøgger, s. 5–16. A.W. Brøgger, Oslo.
- Bull, Edvard
1920 Norsk historisk forskning 1869–1919. I *Norsk historisk videnskap i femti år: 1869–1919. Utgitt av Den norske historiske forening til dens femti-års-dag 21. desember 1919*, redigert av Halvdan Koht, Edvard Bull, Oscar Albert Johnsen, Oluf Kolsrud og Kristian Koren, s. 52–129. Den norske historiske forening, Kristiania.
- 1927 *Jemtland og Norge*. Gyldendal, Oslo.
- 1929 *Sammenlignende studier over bondesamfundets kulturforhold: et arbeidsprogram*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning/Serie C, bind 2:2. Universitetsforlaget, Oslo.
- Daa, Ludvig Kr.
1869 *Have germanerne invandret til Skandinavien fra nord eller fra syd?* Særtrykk av Forhandlinger ved de Skandinaviske Naturforskeres Møde 1868, Christiania.
- Dahl, Ottar
1990 *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*. Universitetsforlaget, Oslo.
- de Fine, Bendix Christian

- 1970 [1745] Stavanger Amptes udførlige Beskrivelse. I *Norske Magasin: skrifter og optegnelser angaaende Norge og forfattede efter reformationen, bind 3*, redigert av Nicolay Nicolaysen, s. 107–243. Johan Dahls forlagshandel, Christiania.
- Dybdahl, Audun
2008 Munkeliv klostets jordegods frem til 1463. Kilder og realiteter. (*Norsk*) *Historisk tidsskrift* 87:225–264.
- Emanuelsson, Anders
2005 *Kyrkojorden och dess ursprung: Oslo biskopsdöme perioden ca 1000–ca 1400*. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Falsen, Christian Magnus
1815 *Norges Odelsret med Hensyn paa Rigets Constitution*, Bergen.
- 1821 *Geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge, og Udsigt over dette lands ældste Historie og Forfatning: som en Inledning til Norges udførligere Historie*, Christiania.
- Farbregd, Oddmund
1983 Gardsgrenser: Teori og analyseprinsipp. I *Gård och kulturlandskap under järnåldern. Svensk-norskt seminarium i Hudiksvall 18–20 augusti 1983*, redigert av Lars Liedgren og Mats Widgren, s. 27–40. Uppsatser meddelande från Kulturgeografiska institutionen. Stockholms universitet, Stockholm.
- 1984 Gardsgrenser og geometrisk analyse. Teori og metodisk prinsipp. *Heimen* 21(1):33–50.
- Friedman, Susan W.
1996 *Marc Bloch, sociology and geography: encountering changing disciplines*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Fylkesmannen
2014 Elektronisk dokument, <http://www.fylkesmannen.no/Documents/Dokument%20FMVE/Landbruk%20og%20mat/Jordvern/Jordavgang.pdf>, besøkt 20. mai 2014
- Gissel, Svend
1976 Agrarian decline in Scandinavia, the debate about methodology within the Nordic project for the study of deserted farms and village during the late Middle Ages. *Scandinavian journal of History* 1:43–54.
- Gjærder, Per, Bjarne Stoklund og Bjørn Myhre
1982 *Vestnordisk byggeskikk gjennom to tusen år: tradisjon og forandring fra romertid til det 19. århundre*. AmS-skrifter, vol. 7, Stavanger.
- Grieg, Sigurd
1943 *Vestfolds oldtidsminner*. Arkeologiske landskapsundersøkelser i Norge, bind II. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Grundtvig, Svend
1869 *Er Nordens gamle Literatur norsk, eller er den dels islandsk og dels nordisk? Svar på Indvendinger mod Anmædelsen af R. Keyzers Literaturhistorie*. Gyldendal, København.
- Grønnesby, Geir
2013 Bosetning på Torgårdssletta, Trondheim og Egge, Steinkjer. Et innlegg i diskusjonen om den norske gårdens opprinnelse. I *Jordbruksbosetningens utvikling på Vestlandet: kunnskapsstatus, presentasjon av nye resultater og fremtidige problemstillinger*, redigert av Søren Diinhoff, Morten Ramstad og Tore Slinning, s. 77–92. UBAS Nordiske arkeologiske skrifter, vol. 7. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Gustafsson, Anders
2001 *Arkeologihistoria som historia och som arkeologi: studier i arkeologins egenhistorier*. GOTARC Series B. Archaeological theses, vol. 17. Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet, Göteborg.

- Guttormsen, Torggrim Sneve
2013 *Arkeologi i all offentlighet: arkeologihistorie i Norge belyst ved fortidens veier som historie- og minnekunnskap*. Göteborgs universitet, Institutionen för historiska studier, Göteborg.
- Haavaldsen, Per
1984 Den bosetningsarkeologiske forskningstradisjon i Norge. En forskningshistorisk skisse. *Viking* 67:165–183.
- Hagen, Anders
1953 *Studier i jernalderens gårdssamfunn*. Universitetets Oldsaksamlings skrifter, vol. 4. Oldsaksamlingen, Oslo.
1986 Arkeologi og politikk. *Viking* 49:269–278.
- Hansen, Andr. M.
1904 *Landnåm i Norge: en utsigt over bosætningens historie*. Fabritius, Kristiania.
- Helliksen, Wenche
1996 *Evolusjonisme i norsk arkeologi: diskutert med utgangspunkt i A.W. Brøggers hovedverk 1909–25*. Universitetets oldsaksamling Varia, vol. 37. Oldsaksamlingen, Oslo.
- Henriksen, Ronny
1994 Gårds- og bosetningsutvikling i Sørvest- og Øst-Norge: funksjonalisme og modellbruk i norsk arkeologisk gårdsforskning. Upublisert hovedfagsavhandling i arkeologi, ved Universitetet i Oslo, Oslo.
1999 Et tosidig syn på jernalderens bosetningshistorie i Sør-Norge. *Universitetets oldsaksamlings årbok 1999*:75–90.
- Herteig, Asbjørn
1955 Er folkevandringstidens ekspansjon i Rogaland båret av innvandrere eller er den et indre anliggende? *Viking* 19:73–88.
- Hesjedal, Anders
2001 *Samisk forhistorie i norsk arkeologi 1900–2000*. Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Hobæk, Halldis
2008 Kongsgården Sem i Vestfold: en arkeologisk analyse av hovedgård og gods i middelalder og yngre jernalder. Upublisert mastergradsavhandling i arkeologi ved Universitetet i Bergen, Bergen.
- Holm, Ingunn
1995 *Trekk av Vardals agrare historie*. Universitetets Oldsaksamling Varia vol. 31. Universitetets oldsaksamling, Oslo.
- Holmsen, Andreas
1930 Økonomisk og administrativ historie. I *Sogn*, bind 4, redigert av Hans Aall, A.W. Brøgger, Edvard Bull, Edvard Liestøl og Gisle Midttun, s. 39–103. John Grieg Forlag, Bergen.
1939 *Norges historie: fra de eldste tider til 1660*. Universitetsforlaget, Oslo.
1942 Nye metoder innen en særskilt gren av norsk historieforskning. (*Norsk*) *Historisk Tidsskrift*. 32:27–45.
1976 Om å gå bakover i historien. *Heimen* 17:3–12.
1978 *Hva kan vi vite om agrarkatastrofen i Norge i middelalderen?* Universitetsforlaget, Oslo.
- Hovstad, Håkon
1979 Gårdsgrenser som hjelpemiddel ved bosetningshistoriske undersøkelser? I *På leiting etter den eldste garden. Nye metoder i studiet av tidlig norsk bosetningshistorie*, redigert av Rolf Fladby og Jørn Sandnes, s. 9–22, Oslo.
1980 *Gårdsgrenser: et bosetningshistorisk hjelpemiddel?* Universitetsforlaget, Oslo.
- Imsen, Steinar
2010 Marc Bloch og arven etter Edvard Bull. *Heimen* 4(47):293–314.

- Iversen, Frode
 1999 *Var middelalderens lendmannsgårder kjerner i eldre godssamlinger? En analyse av romlig organisering av graver og eiendomsstruktur i Hordaland og Sogn og Fjordane*. Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen, vol. 4. Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen, Bergen.
- 2007 *Veien gjennom Vestfold – E18: arkeologiske registreringer 2005/2006*. Vestfold fylkeskommune, Tønsberg.
- 2008 *Eiendom, makt og statsdannelse: kongsgårder og gods i Hordaland i yngre jernalder og middelalder*. UBAS Nordisk vol. 6. Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Bergen, Bergen. Opprinnelig publisert 2004, som doktorgradsavhandling ved Universitetet i Bergen.
- 2013 *Big bang, lordship or inheritance? Changes in the settlement structure on the threshold of the Merovingian Period, South-Eastern Norway*. I *Hierarchies in rural settlements. Ruralia IX, 26th September - 2nd October 2011, Götzis, Austria*, redigert av Jan Klápště, s. 341–358. Brepols, Turnhout.
- Iversen, Tore
 1996 *Jordleie, patroner og klienter før høymiddelalderens leilendingevesen i Norge*. *Heimen* 1996:147–156.
- Jacobsen, Harald
 1984 *Et spørsmål om balanse? Næringsgrunnlag og bosetning på Ringerike i jernalderen*. Upublisert magistergradsavhandling ved Universitetet i Oslo, Oslo.
- Jerpåsen, Gro
 1996 *Gunnerød – en arkeologisk landskapsanalyse*. Universitetets oldsaksamling Varia, vol. 35. Universitetets oldsaksamling, Oslo.
- Johnson, Trine og Christopher Prescott
 1993 *Late neolithic houses at Stokkset, Sande in Sunnmøre*. I *Minneskrift Egil Bakka*, redigert av Bergljot Solberg, s. 70–89. Arkeologiske skrifter fra Historisk museum, vol. 7. Historisk museum, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Julshamn, Linda, Rolf L. Bade, Kjell Arne Valvik og Janicke Larsen
 2002 *Vestlandsgården – fire arkeologiske undersøkelser: Havrå – Grinde – Lee – Ormelid*. Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen, vol. 8. Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Karsvall, Olof
 2013 *Retgressiv metod: en översikt med exempel från historisk geografi och agrarhistoria*. *Historisk tidskrift* 3:412–435.
- Keyser, Rudolf
 1998 [1839] *Om nordmændenes Herkomst og Folke-Slægtskab*. I *Norsk tro og tanke. 1800–1940*, bind 2, redigert av Jan-Erik Ebbestad Hansen, s. 123–131. Tano Aschehoug, Otta.
- 1847 *Husenes sammensætning og udseende hos nordmændene i fortiden*. *Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur* 1:305–332.
- Kjeldstadli, Knut
 1992 *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Kyllingstad, Jon Røyne
 2004 *Kortskaller og langskaller: fysisk antropologi i Norge og striden om det nordiske herremennesket*. Scandinavian Academic Press, Oslo.
- 2008 *«Menneskeåndens universalitet»: Instituttet for sammenlignende kulturforskning 1917–1940. Ideene, institusjonen og forskningen*. Acta humaniora, vol. 371. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.

- Lund, Harald Egenæs
 1937 Et yngre romertids gårdsanlegg på prestegården i Høyland. *Stavanger Museums årshfte for 1935–36* 46:33–57.
- 1939 Fra bronsealder til jernalder. Studier i Rogalands eldre kulturhistorie. *Viking* 3:55–97.
- Løken, Trond
 1991 *Forsandgravningene etter 10 år*. AmS-Småtrykk, vol. 24. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.
- 2001 Forsands forhistorie. *Frå haug ok heiðni* 1(3):6–24.
- Løken, Trond, Lars Pilø og Olle Hemdorff
 1996 *Maskinell flateavdekking og utgravning av forhistoriske jordbruksboplasser: en metodisk innføring*. AmS-Varia, vol. 26. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.
- Løken, Trond og Inge Særheim
 1990 Førhistorisk landsby på Forsandmoen – med samanhengande busetnad frå yngre bronsealder til folkevandringstid – kastar nytt lys over eldre norsk busetjingshistorie. I *Namn og eldre busetnad: rapport frå NORNAS femtande symposium på Hamar 9.–11. juni 1988*, redigert av Tom Schmidt, s. 175–193. NORNA-rapporter, vol. 43. NORNA-förlaget, Uppsala.
- Meitzen, August
 1895 *Siedlung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen*. Wilhelm Hertz, Berlin.
- Mjærum, Axel
 2012 Åkre og beitemarker i Fevangrenda – nytt om jernalderlandbruket i Vestfold. *Viking* 75:109–130.
- Munch, Peter Andreas
 1852 *Det norske Folks Historie*, bind 1. Tønsbergs Forlag, Christiania.
 1874 *Samlede Afhandlinger*, Bind 2. Cammermeyer, Christiania.
- 1998 [1852] Om den saakaldte nyere historiske Skole i Norge. I *Norsk tro og tanke. 1800–1940*, bind 2, redigert av Jan-Erik Ebbestad Hansen, s. 132–140. Tano Aschehoug, Otta.
- Myhre, Bjørn
 1966 Anmeldelse av Ottar Rønneseth: «Frühgeschichtliche Siedlungs- und Wirtschaftsformen im Südwestlichen Norwegen». *Stavanger museums Årbok* 1966:53–96.
- 1972 *Funn, fornminner og ødegårder. Jernalderens bosetning i Høyland fjellbygd*. Stavanger museums skrifter, vol. 7. Stabenfeldt, Stavanger.
- 1973a The iron age farm in Southwest Norway. *Norwegian Archaeological Review* 6(1):14–29.
- 1973b I en åker på Gjerland i Førde. *Arkeo* 1973(1):15–18.
- 1974 Reply to the comments on iron age farms in SW Norway. *Norwegian Archaeological Review* 7(1):63–83.
- 1978 Agrarian development, settlement history, and social organization in Southwest Norway in the iron age. I *New directions in Scandinavian archaeology*, redigert av Kristian Kristiansen og Carsten Paludan-Müller, s. 224–271. Studies in Scandinavian prehistory and early history, vol. 1. The National Museum of Denmark, Copenhagen.
- 1980 *Gårdsanlegget på Ullandhaug I: Gårdshus i jernalder og tidlig middelalder i Sørvest-Norge*. AmS-Skrifter, vol. 4, Stavanger.
- 1982 Bosetning, folketall og økonomi på Jæren i yngre romertid og folkevandringstid. I *Gårdens utvikling fra jernalder til nyere tid: beretning fra symposium i Odense*, redigert av Henrik Thrane og Torben Grøngaard Jeppesen, s. 61–83. Skrifter fra Historisk Institut, vol. 31. Odense Universitet, Odense.
- 1983 Beregning av folketall på Jæren i yngre romertid og folkevandringstid. I *Hus, gård och bebyggelse: föredrag från det XVI nordiska arkeologmötet, Island 1982*, redigert av Guðmundur Ólafsson, s. 148–164. Þjóðminjasafn Íslands, Reykjavík.

- 2002 Landbruk, landskap og samfunn 4000 f.Kr. – 800 e.Kr. I *Norges landbrukshistorie I. 4000 f.Kr. – 1350 e.Kr. Jorda blir levevei*, redigert av Bjørn Myhre og Ingvild Øye, s. 11–213. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Myrdal, Janken
- 2013 *Boskapskøtseln under medeltiden: En källpluralistisk studii*. Elektronisk mediefil, <http://www.ur.se/Produkter/175641-En-bok-en-forfattare-Boskapskotseln-under-medeltiden>, besøkt 8. desember 2013.
- Møllerop, Odmund J.
- 1958 Gård og gårdssamfunn i eldre jernalder. *Stavanger museums årbok*:21–54.
- Neumann, Jacob
- 1842 Oldtidsminder paa Karmøen. *Urda, et norsk antiqvarisk-historisk tidsskrift* 2:213–240.
- Nicolaysen, Nicolay
- 1849 Bemærkninger ved Prof. Keyzers fremstilling af husenes sammensætning og udseende hos nordmændene i fortiden. *Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur* 3:303–311.
- 1862–1866 *Norske Fornlevninger*. Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers Bevaring, Kristiania.
- Odner, Knut
- 1969 *Ullshelleren i Valldalen, Røldal: en studie i økologiske tilpasninger på grunnlag av et forhistorisk, arkeologisk materiale*. Årbok for universitetet i Bergen. Humanistisk serie 1969. Universitetsforlaget, Bergen.
- 1973 Økonomiske strukturer på Vestlandet i eldre jernalder. Upublisert doktoravhandling ved Universitetet i Bergen, Bergen.
- Olsen, Bjørnar
- 1997 *Fra ting til tekst: teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Olsen, Dag Erik Færø
- 2006 Gård og støl: en arkeologisk punktanalyse av Stølsdalen, Jondal kommune, Hordaland, Upublisert mastergradsavhandling i arkeologi ved Universitetet i Bergen, Bergen.
- Olsen, Magnus
- 1926 Ættegård og helligdom: Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst. Serie A: Forelesninger IXa. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Aschehoug, Oslo.
- Opedal, Arnfrid
- 1999 *Arkeologiens gårdsforskning og utformingen av en norsk identitet*. AmS-Varia, vol. 35. Arkeologisk museum, Stavanger.
- Orning, Hans Jacob
- 2006 Kirkens jordegods i middelalderen. (*Norsk Historisk tidsskrift* 126(2):299–307.
- Pedersen, Ellen Anne
- 1989 *Jernalderbosetningen på Hadeland: en arkeologisk-geografisk analyse*. Varia, vol. 17. Universitetets oldsaksamling, Oslo.
- 1990 Rydningsrøysfelt og gravminner – spor av eldre bosetningsstruktur på Østlandet. *Viking* 53:50–65.
- Petersen, Jan
- 1955 Bosetningen i Rogaland i folkevandringstiden. *Viking* 18:1–28.
- Pilø, Lars
- 2000 Urgården – en mytes død. Et kritisk blick på grunnlaget for norsk bosetningshistorisk forskning. I *Oluf Rygh: rapport fra symposium på Stiklestad 13.–15. mai 1999*, redigert av Berit Sandnes, Jørn Sandnes og Lars F. Stenvik, s. 169–187. NORNA-rapporter, vol. 70B. NORNA, Uppsala.
- 2002 Bosted – urgård – enkeltgård: en analyse av premissene i den norske bosetningshistoriske forskningstradisjon på bakgrunn av bebyggelsesarkeologisk feltarbeid på Hedemarken. Upublisert avhandling for dr.art. graden ved Universitetet i Oslo, Oslo.

- 2005 *Bosted – urgård – enkeltgård*. Oslo arkeologiske serie, vol. 3. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Porsmose, Erland
- 1982 Anmeldelser. Jørn Sandnes, Helge Salvesen: Ødegårdstid i Norge. Det nordiske ødegårdsprosjektets norske undersøkelser. Det Nordiske Ødegårdsprosjektets Publikation nr. 4. Oslo, Universitetsforlaget 1978. 179 s. Andreas Holmsen: Hva kan vi vite om Agrarkatastrofen i Norge i Middealderen. Oslo, Universitetsforlaget 1978. 128 s. Helge Salvesen: Jord i Jemtland. Bosetningshistoriske og økonomiske studier i grenseland ca. 1200–1650. Det Nordiske Ødegårdsprosjektets Publikation nr. 5. Östersund, AB Wisénska bokhandelns förlag. 187 s. (*Svensk Historisk Tidsskrift* 14(2):235–238).
- Ringstad, Bjørn
- 1992 Økonomiske og politiske sentra på Vestlandet ca 400–1000 e.Kr. I Økonomiske og politiske sentra i Norden ca 400–1000 e.Kr. Åkerseminaret, Hamar 1990, redigert av Egil Mikkelsen og Jan Henning Larsen, s. 107–128. Universitetets oldsaksamlings skrifter Ny rekke, nr. 13. Universitetets oldsaksamling, Oslo.
- Rothe, Tyge
- 1781 *Nordens Staetsforfatning før Lehnstiden og da Odelskab med Folkefrihed i Lehnstiden, og da Birkerettighed, Hoverie, Livegenskab med Aristokratie*. To bind. Gyldendal, Kiøbenhavn.
- Rygh, Oluf
- 1897 *Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision. Forord og Indledning*. Fabritius, Kristiania.
- Rønneseth, Ottar
- 1955 Nokre problem frå gardssamfunnet på Jæren. *Heimen* 10:150–179.
- 1966 *Frühgeschichtliche Siedlungs- und Wirtschaftsformen im Südwestlichen Norwegen*. Göttinger Schriften zur Vor- und Frühgeschichte, bind. 6. Wachholtz, Neumünster.
- 2001 *Gard og gjerde: faser i utviklingen av Jærens kulturlandskap*. Oversatt av Frans-Arne Stylegar. Erling Skjalgssonselskapet, Stavanger.
- Salvesen, Helge
- 1982 The strength of tradition. *Scandinavian journal of history* 7:75–133.
- 1990 Forholdet mellom gårdsnavnforskning og bosetningshistorie. I *Namn og eldre busetnad: rapport frå NORNAs femtande symposium på Hamar 9.–11. juni 1988*, redigert av Tom Schmidt, s. 17–32. NORNA-rapporter, vol. 43. NORNA-förlaget, Uppsala.
- Sandnes, Jørn
- 1978 Innledning. I Ødegårdstid i Norge: *det nordiske ødegårdsprosjekts norske undersøkelser*, redigert av Jørn Sandnes og Helge Salvesen, s. 11–46. Det nordiske ødegårdsprosjekts publikasjoner, nr.4. Universitetsforlaget, Oslo.
- 2000 Bønder, herrer og treller. Hvordan var egentlig det gammelnorske samfunnet? *Heimen* 37:195–210.
- Sandnes, Jørn og Helge Salvesen
- 1978 Ødegårdstid i Norge: *det nordiske ødegårdsprosjekts norske undersøkelser*. Det nordiske ødegårdsprosjekts publikasjoner, nr. 4. Universitetsforlaget, Oslo.
- Sars, Johan Ernst
- 1877 *Udsigt over den norske Historie*. Cammermeyer, Christiania.
- Schøning, Gerhard
- 1771 *Norges Riiges Historie bind I*. Sorøe.
- 1773 *Norges Riiges Historie bind II*. Sorøe.
- 1781 *Norges Riiges Historie bind III*. København.
- Shanks, Michael og Christopher Tilley
- 1987 *Social theory and archaeology*. Polity Press, Cambridge.

- Shetelig, Haakon
 1909 En ældre jernalders gaard paa Jæderen. *Bergen museums aarbok* 5:6–16.
- 1925 *Norges forhistorie. Problemer og resultater i norsk arkæologi*. Serie A Forelesninger, bind Va. Aschehough & Co., Oslo. Instituttet for sammenlignende kulturforskning Aschehoug, Oslo.
- Skjelsvik, Elizabeth
 1978 Registrering av fornminner for det økonomiske kartverket i Norge 1963–1977. *Fornvannen* 3:134–141.
- Skre, Dagfinn
 1996 Herredømmet: bosetning og besittelse på Romerike 200–1350 e.Kr. Upublisert avhandling til dr. philos.-graden ved Universitetet i Oslo, Oslo.
- 1998 *Herredømmet: bosetning og besittelse på Romerike 200–1350 e.Kr.* Acta humaniora, vol. 32. Universitetsforlaget, Oslo.
- 2007 Exploring Skiringssal 1771–1999. I *Kaupang in Skiringssal*, redigert av Dagfinn Skre, s. 27–42. Norske oldfunn. vol. 22. Kaupang Excavation Project publication series, vol. 1. Aarhus University press, Aarhus.
- Slomann, Wencke
 1971 Bosetning og bosetningsproblemer i Sydvest-Norge i eldre jernalder. *Stavanger museums årbok* 1972:5–38.
- Solberg, Finn Jørgen (red.)
 2014 *Liste nr. 1 over mistenkte for grovere arter av landssvik*. Vega forlag, Oslo.
- Sollund Bøe, May-Liss og Jan Brendalsmo
 2013 Middelalderse kirker i hedenske gravfelt. *Viking* 76:203–218.
- Stang, Gunhild Berge
 2003 Kroken – gard og grend: arkeologiske punktundersøkingar i Kroken, Luster, Sogn og Fjordane. Upublisert mastergradsavhandling ved Universitetet i Bergen, Bergen.
- Steinnes, Asgaut
 1927 *Leidang og landskyld*. Skrifter, 2 Historisk-filosofisk klasse, bind 1927:9. Det Norske videnskaps-akademi i Oslo, Oslo.
- 1929 *Jordetal og marketal*. Skrifter, vol. 50. Kjeldeskriftfondet, Oslo.
- 1930 *Gamal skatteskippnad i Noreg*. Avhandlinger, 2 Historisk-filosofisk klasse, bind 1930:1. Det Norske videnskaps-akademi i Oslo, Oslo.
- 1932 Økonomisk og administrativ historie. I *Romerike I*, redigert av Hans Aall, A.W. Brøgger, Edvard Bull, Edvard Liestøl og Gisle Midttun, s. 79–120. Norske bygder, bind 3. John Griegs Forlag, Bergen.
- 1953 Utskyld. (*Norsk*) *Historisk tidsskrift* 36:301–411.
- Stylegar, Frans-Arne
 2001 Kulturlandskap, gård og gjerde på Jæren. I *Gard og gjerde: faser i utviklingen av Jærens kulturlandskap* av Ottar Rønneseth, s. 9–36. Erling Skjalgssonselskapet, Stavanger.
- Thrane, Henrik
 2006 Anmeldelse af L. Pilø: Bosted – urgård – enkeltgård, 2005. *Kuml*:333–337.
- Uleberg, Espen
 1990 Korsegården, boplass, og gravplass frå eldre jernalder. *Follominne* 1990:195–204.
- Valvik, Kjell Arne
 1998 Lee – en tradisjonell vestlandsgård? En arkeologisk punktundersøkelse av gården Lee, Vik, Sogn og Fjordane. Upublisert hovedfagsavhandling i arkeologi ved Universitetet i Bergen, Bergen.
- Vikstrand, Per
 2013 *Järnålderns bebyggelsenamn*. Skrifter utgivna av Institutet för språk och folkminne. Namnarkivet i Uppsala Serie B, vol. 13. Namnarkivet i Uppsala, Uppsala.

Weidling, Tor

2003 Kven åtte jorda? En vurdering av resultater og metode i studier over jordeiendomsforhold i middelalder og tidlig nytid. (*Norsk Historisk tidsskrift* 82(4):349–379.

2008 Godsstruktur og strukturering av gods. Tomb-godset i Råde fra middelalder til ca. 1680. (*Norsk Historisk Tidsskrift* 87:265–287.

Widgren, Mats

1997 *Fossila landskap: en forskningsöversikt över odlingslandskapets utveckling från yngre brons-ålder till tidig medeltid*. Kulturgeografiskt seminarium, bind 1/97. Stockholms universitet, Stockholm.

2000 Att skriva agrarhistoria med landskapet som källa – kring två kapitler i Jordbrukets första fem-tusen år. I *Norges landbruks historie til år 2000: sosiale endringer i bondesamfunnet: rapport fra programseminar 15.–16. oktober 1999, Bergen*, redigert av Brynjulv Gjerdåker og Reidar Almås, s. 39–48. Rapport / Senter for bygdeforskning 7/00. Senter for bygdeforskning, Trondheim.

Wik, Birgitta

1981 Hovdlinjer i bosetningsutvikling og naturtilpasning i Trøndelag i det første årtusenet e.Kr. *Viking* 44:117–137.

Worm-Müller, Jacob S.

1920 Synet paa Norges historie. I *Norsk historisk videnskap i femti år: 1869–1919. Utgitt av Den norske historiske forening til dens femti-års-dag 21. desember 1919*, redigert av Halvdan Koht, Edv. Bull, Oscar Albert Johnsen, Oluf Kolsrud og Kristian Koren, s. 19–51. Den norske historiske forening, Grøndahl & Søn, Kristiania.

Zehetner, Janicke Larsen

2007 Fra sted til gård: en agrararkeologisk analyse av Indre Matre i Kvinnherad, Hordaland. Upublisert avhandling for graden doctor artium ved Universitetet i Bergen, Bergen.

Ødegaard, Marie K.

2007 Graver og grenser – territoriell organisering av gårdene i jernalderen i Søndre Vestfold. Upublisert mastergradsavhandling i arkeologi ved Universitetet i Bergen, Bergen.

2010 Graver og grenser – territoriell inndeling av jernalderens jordbrukslandskap i Vestfold. *Primitive tider* 12:27–39.

Österberg, Eva

1977 *Kolonisation och kriser: bebyggelse, skattetryck, odling och agrarstruktur i västra Värmland ca 1300–1600*. Bibliotheca historica Lundensis, vol. 43. Gleerup, Lund.

Østmo, Einar og Jostein Bergstøl

2004 Forskning, samling og vern. Hundre års arkeologi på Tullinløkka. I *Kulturhistorier i sentrum: Historisk museum 100 år*, redigert av Arne Aleksej Perminow, Ann Christine Eek og Jostein Bergstøl, s. 85–105. Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, Oslo.

Øye, Ingvild

2005 Farming and farming systems in Norse societies. I *Viking and Norse in the North Atlantic. Select papers from the proceedings of the fourteenth viking congress, Tórshavn, 19–30 July 2001*, redigert av Andras Mortensen og Simun V. Arge, s. 359–370. The North Atlantic Annales Societas Scientiarum Færoensis Supplementum, vol. 44. Føroya Froðskaparfelag, Tórshavn.

2012 Utmarka i vestnordisk perspektiv. I *From Nature to Script. Reykholt, Environment, Centre and Manuscript Making*, redigert av Helgi Þorláksson og Þóra Björg Sigurðardóttir, s. 49–78. Reykholt, Snorrastofa Cultural and Medieval Centre.

Åstveit, Janicke

1998 Ormelid – marginal eller sentral? En arkeologisk punktundersøkelse av Ormelid i Luster, Sogn og Fjordane. Upublisert hovedfagsavhandling i arkeologi ved Universitetet i Bergen, Bergen.